

ANDRÉ B. WIESE, *Die Anfänge der ägyptischen Stempelsiegel-Amulette. Eine typologische und religionsgeschichtliche Untersuchung zu den „Knopfsiegeln“ und verwandten Objekten der 6. bis frühen 12. Dynastie* (Orbis Biblicus et Orientalis, Series Archaeologica 12), Freiburg-Göttingen 1996, ss. 194, tabl. 93. ISBN 3-7278-1091-2

W badaniach nad egipskimi amuletami pieczętnymi poczyniono w ostatnich latach ogromne postępy. Znalazły się one w kręgu uwagi wielu badaczy, rozpatrujących ich rozmaite aspekty. Na ogół jednak zainteresowanie budziły najciekawsze grupy zabytków, dostarczające informacji natury historycznej¹. Zaś mniej atrakcyjne i trudniej dostępne nadal czekają na opracowanie i ponowne włączenie do szerszego nurtu badawczego. André B. Wiese uczynił obecnie przedmiotem swej rozprawy doktorskiej² taką właśnie zaniedbaną grupę, wymagającą nadto szczególnych studiów muzealnych oraz sporządzenia dokumentacji fotograficznej i rysunkowej. Rozprawę włączyli O. Keel i Chr. Uehlinger do redagowanej przez siebie serii o uznanej już od lat renomie.

W omawianej pracy autor dostarczył podstawowy zestaw zabytków liczący 1426 tzw. pieczęci guzkowatych (ang. button seals, niem. Knopfsiegel), zaś w wyniku drobiazgowej analizy materiału i ustaleń typologicznych wykazał, jak bogate jest to źródło informacji. Wskazał też na ich znaczenie jako starszej formy, jeszcze przed rozpowszechnieniem „prawdziwych” skarabeuszy.

Praca dzieli się na dwie zasadnicze części. W pierwszej autor omówił cele i podstawy metodologiczne, stan badań, terminologię, i inne zagadnienia o charakterze ogólnym, Następnie przechodzi do omówienia kontekstu archeologicznego, charakteryzując rozmieszczenie geograficzne materiału, zagadnienia chronologiczne, typologię obiektów, rozwój dekoracji na bazach, symbolikę i znaczenie dekoracji owych wczesnych amuletów pieczętnych.

Część druga: natomiast to obszerny katalog obejmujący motywy umieszczone na bazach zabytków (grupy A-G, tabl.1-51) oraz wyczerpujące omówienie wszystkich form pieczęci (grupy H-N, tabl.52-68). Stanowi ona niezwykle ważny, dokumentacyjny element pracy; mieszczą się tu staranne opisy i rysunki³, oraz tablice fotograficzne.

¹ W tym duża też zasługa autora recenzowanej pracy, który wcześniej opracował jedną z kategorii zabytków bardziej interesujących pod względem ikonograficznym. Por, jego *Zum Bild des Königs auf ägyptischen Siegelamuletten*, OBO 96, Freiburg-Göttingen 1990.

² Przedstawionej w r.1995 Wydziałowi Filozoficzno-Historycznemu Uniwersytetu w Bazylei (promotor: prof. dr Erik Hornung).

³ Autor wykorzystał w swej dokumentacji bogate materiały zgromadzone przez Guy'a i Winifred Bruntonów, przechowywane obecnie w Griffith Institute, Oxford (*The Brunton Folio of Button Seal-Amulets*). Całe swe dzieło dedykował zresztą pamięci pp. Bruntonów, zasłużonych badaczy i dokumentalistów tej kategorii zabytków.

W opracowywanym materiale autor wyróżnił dwie grupy: a) wcześniejszą, obejmującą obiekty o szczególnie dobrej jakości i ciekawej dekoracji, datowaną na czasy VI-IX dynastii (wykonane zostały techniką drobnych nacięć; oraz b) późniejszy, z czasów od X/XI dynastii aż do początków XII dynastii z dekoracją złożoną z "martwych" meandrów, jak nazywa je autor (wykonane są natomiast techniki rytu linearnego). Autor wykazał też, że użytkownicy owych amuletów nie wywodzili się z ośrodka: stołecznego lub jego kręgów, lecz z odleglejszych rejonów Egiptu Środkowego; związanych z kultem bogini Hathor.

W zwięzłym omówieniu trudno jest uwzględnić rozliczne zasługi i nowe ustalenia autora. Jego rozprawa nie tylko porządkuje materiał, lecz rzuca nowe światło na zagadnienia religijne schyłku Starego Państwa/Średniego Państwa oraz na kształtowanie się elementów ikonograficznych na bazach amuletów pieczętnych. Podkreślić tu można m.in. ważne ustalenia dotyczące wczesnych początków legendy Hathor-Tefnut, rozważania ikonograficzne związane z motywem tryumfu nad wrogami (lew i Set nad ciałami pobitych wrogów), z przedstawieniami zwierząt występujących w dekoracji baz (w tym choćby zupełnie nowatorskie ustalenia odnośnie motyla i jego związku z Hathor), czy dość często spotykanym motywem dzieci („życzenie posiadania wielu dzieci”).

Recenzowana praca jest kolejnym, ważnym etapem na drodze zmierzającej do opracowania całokształtu egipskiej gliptyki i zagadnień dotyczących amuletów pieczętnych oraz ciągu rozwojowego od pieczęci cylindrycznych poprzez amulety pieczętne do skarabeuszy. W postaci omawianego tomu autor dostarczył ważnej pomocy umożliwiającej głębszą interpretację tej grupy zabytków, wskazując równocześnie na jej znaczenie jako ważnego źródła również o dużej randze w zakresie historii egipskiej religii.

Kraków

JOACHIM ŚLIWA

MICHAŁ PIETRZYKOWSKI, *Adyta świątyń palmyreńskich. Studium funkcji i formy*, [Uniwersytet Warszawski, Instytut Archeologii] Warszawa 1997, ss.136.

Prezentowana publikacja powstała jako rozprawa habilitacyjna przedstawiona w Uniwersytecie Warszawskim w 1991r. Jej autor, Michał Pietrzykowski - znawca architektury sakralnej terenów Syrii z okresu rzymskiego - zmarł na skutek ciężkiej choroby we wrześniu 1993 r. Pracę do druku przygotował już po śmierci autora prof. Michał Gawlikowski.

Podstawowym celem rozprawy jest analiza formy i funkcji adytonu – najświętszego miejsca w świątyni - na przykładzie świątyń Palmyry. Pod uwagę zostały wzięte cztery tego typu obiekty: świątynia Bela, świątynia Baalszamina, świątynia Allat oraz świątynia Nebo. Rozdziały poświęcone poszczególnym świątyniom cechują się dużymi dysproporcjami objętościowymi. Nie jest to jednak spowodowane zaniedbaniem autora, lecz m.in. stanem badań i związaną z nim ilością publikacji (która w przypadku świątyni Nebo jest bardzo uboga) oraz zna-